

Damjana Mraović O'Her

FEMINIZAM: (NAJ)NOVIJE TENDENCIJE

Već nekoliko godina situacija se uopšte ne menja. Kad god pitam svoje studente na malom američkom južnjačkom univerzitetu da li podržavaju feminizam, oni mi odgovore uglavnom da zapravo žele da im muškarci drže vrata i da nemaju ništa protiv kozmetike, kao i da nema više potrebe za feminizmom: zar ne sede one u klupama, spremne da postanu šta god hoće u životu. Studenti se uglavnom smeju i jedva primetno odobravaju glavama, ali čute; feminizam, bar ne javno, nije njihovo bojno polje. Retko, studentkinja ili dve, pokušaju dokazati da feminizam, zapravo, znači jednakost polova i da je u dvadeset prvom veku svako iole obrazovan pobornik feminizma. I na tome se uglavnom rasprava završi, bez velike debate i argumenata, sugerisujući da koliko god je feminizam postao deo kulture i njegovi postulati pretvoreni u državne zakone u poslednjih pedeset godina, toliko je i njegovo značenje korumpirano u američkom kontekstu, izjednačeno s radikalnim rodnim politikama, mizandrijom i, često, *brand*-feminizmom. Megazvezda Tejlor Svift, koja je uključila „ženski odred” svojih poznatih prijateljica u nastupe na svetskoj turneji 2015, dodatno je doprinela sumnjičavosti prema ženskom pokretu i pokrenula rasprave o korporativnom feminizmu, retorici u korist povećanja profita i bez ikakve stvarne veze sa ženskim pravima.

A onda nedavno, ležerno čitajući tekstove o savremenoj srpskoj ženskoj književnosti i gomilu romana – privilegija akademske stipendije! – shvatam da, iako u poslednjih nekoliko decenija autorke dominiraju srpskom književnom scenom, postojanje feminizma i ženskog pisanja i dalje se dokazuje i to uglavnom kroz radove teoretičarki drugog talasa feminizma, kao što su Barbara Šouvalter, Elen Siksu i Simon de Bovoar.¹ (Razlozi takve percepcije su verovatno raznoliki – kombinacija istorijskih, teorijskih, žanrovskih i recepcijskih – i nisu predmet ovog temata.) Međutim, feminizam je aktivan; njegovo postojanje je neosporno i u srpskom kontekstu. Njegovi pojmovi, teorije i fokusi su iznijan-siraniji i kompleksniji, istovremeno inspirisani i primenjivi na novije načine komunikacije, svetske događaje i zdravstvene krize, iako prava i status žena nisu još potpuno izjednačena s pravima i statusom muškaraca, niti su problemi asocirani sa ženskim pitanjem rešeni.

¹ Za više detalja, videti, na primer: Milinković, Jelena. (2018). „Feministička istraživanja i čitanje književnosti”. *Feministička teorija je za sve*. Zbornik radova sa konferencije „Neko je rekao feminizam? Feministička teorija u Srbiji danas”. (Adriana Zaharijević, Katarina Lončarević, ur.). Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 19–40; Todoreskov, Dragana V. (ur.). (2016). „Dokone kćeri ili putnice druge klase: O novijem ženskom pesništvu i prozi u Srbiji”. *Zlatna greda*, novembar–decembar; Todoreskov, Dragana V. (ur.). (2015). *Moderna ženska proza i društveni kontekst: zbornik radova*. Novi Sad: Zavod za kulturu Vojvodine; (2002). *Američka feministička kritika*, temat u: *Genero*, 1; (1996). *U spomen Žilu Delezu*, temat u: *Ženske studije: časopis za feminističku teoriju*, 5/6.

Evolucija feminizma se uglavnom prati u talasima, sugerišući istovremeno povezanost njegovih osnovnih ideja, ali i reakciju svakog novog pokreta na prethodni. Sifražetkinje i borba za glasačko pravo (koje su žene u bivšoj Jugoslaviji dobile 1945) povezuju se s prvim talasom feminizma na prelazu devetnaestog u dvadeseti vek; drugi s pokretom za ljudska prava (1960–1980) i uspostavljanjem teorijskih osnova feminizma, političkim aktivizmom, fokusom na jednakost polova, reproduktivna i radna prava; treći je označio poslednju dekadu prošlog veka (1990–2000) i uključio ideju interseksionalnosti, rasne i seksualne raznolikosti, borbu protiv seksualnog uznemiravanja, ali i insistiranje da je feminizam fluidan i nadasve privatn: biti feministkinja nije više podrazumevalo politički aktivizam. Savremeni četvrti talas (mlade generacije već pominju i peti talas, iako njegovo postojanje još nije teorijski potpomognuto) započeo je sa #metoo pokretom 2012. i uglavnom je vezan za digitalne platforme (internet-feminizam) i intenzivnu reakciju protiv seksualnog zlostavljanja i mizoginije koja se manifestuje kroz društvene mreže. Izabrani tekstovi, iako fokusirani na američki i britanski kontekst, ilustruju takve promene ukazujući na relevantnost feminizma i njegovih politika, ali i na primenjivost teorija feminizma u različitim političkim i kulturnim prostorima. Takođe, tekstovi ukazuju na to da se različiti talasi feminizma preklapaju i da je usvajanje određene vremenske linije tek privilegija teorije.

Temat se otvara tekstom Rebeke Voker koja je 1992. u poznatom američkom feminističkom časopisu *Ms.* obznanila: „Ja sam treći talas!” Kćerka spisateljice Alis Voker i kumica Glorije Stajnem, jedne od osnivačica *Ms.*-a i poznate teoretičarke drugog talasa feminizma, u stilu manifesta i sa samo dvadeset dve godine, snažno je odreagovala na saslušanje Klarensa Tomasa i Anite Hil: „Muka mi je od načina na koji su žene negirane...” Tomas je godinu ranije bio nominovan za sudiju Vrhovnog suda, ali ga je Hil optužila za seksualno zlostavljanje na radnom mestu. Njeno svedočenje je prenošeno uživo na televiziji, pred komisijom koja se sastojala samo od muškaraca bele rase. Hil je Afroamerikanka. Uprkos njenom grafičkom i detaljnom svedočenju, Tomas je izabran za sudiju Vrhovnog suda, i danas je njegov najstariji i najkonzervativniji sudija čija je karijera poslednje dve decenije zasenjena etičkim skandalima i primanjem mita.

R. Kler Snajder pak detaljno odgovara na pitanje „Šta je treći talas feminizma?” (2008) i ukazuje na njegovu povezanost sa drugim talasom. Međutim, novine novog talasa su fokusirane na lične narative i interseksionalnost, multivokalnost i naglasak je na pristupu koji uključuje različite politike i potencijalno stvara koalicije mišljenja. Iako treći talas ne omogućava uspostavljanje jedinstvene teorije feminizma, Snajder ističe da on nastavlja pristup feminizmu kao kritici socijalnih diskursa, institucija i kulturnih praksi dok istovremeno postoji kao serija nepolitičkih, ličnih izbora. Roksen Gej u *Lošoj feministkinji* (2014) nudi identične argumente kao Snajder u svom akademskom tekstu, ali u formi ličnog eseja. Knjiga, čiji je deo ovde predstavljen, katapultirala je Roksen Gej na bestseler listu *The New York Times*-a i u američku pop-kulturu, a novine poput britanskog *The Guardian*-a objavljivale su odlomke knjige. Gej je postala zvezda zapadnog feminizma. Desetogodišnjica izdanja *Loše feministkinje* obeležena je štampanjem zbirke eseja s novim predgovorom i roze naslovnicom, što je omiljena boja Roksen Gej.

Ali godinu dana ranije, Britanka Kira Kokran je već pisala o usponu četvrtog talasa feminizma koji prepoznaje kako u svojoj rodnoj zemlji tako i u globalnom kontekstu. Četvrti talas je usmeren protiv nasilja prema ženama u bilo kom kontekstu, protiv seksizma i mržnje prema ženama, dok internet omogućava njegovu globalnu raširenost. Glavni postulat mu se može svesti na manifest studentkinja Kembridža koji Kokran citira: „Feministkinje ne mrze muškarce. Feministkinje mrze mizoginiju.” Dok Kokran zaključuje svoj tekst pitanjima o uslovima koji su prouzrokovali četvrti talas feminizma i njegovim potencijalnim posledicama, Alison Brisk u eseju „Pandemijski patrijarhat: uticaj globalne zdravstvene krize na ženska prava” nudi praktičan odgovor. Prilazeći feminizmu kao ideologiji koja se prvenstveno zasniva na jednakim pravima polova i jednakom pristupu svim političkim i socijalnim pravima, autorka analizira uticaj kovida 19 na poziciju žena u svetu. Objavljen pred kraj epidemije (Svetska zdravstvena organizacija proglasila je kraj epidemije kovida 19 u maju 2023) i zasnovan na naučnim studijama i statistikama – ne anegdotskim dokazima kao kod Kokran – članak Alison Brisk potvrđuje pretpostavke na kojima insistira četvrti talas feminizma: žene i osobe s manjinskim statusom na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta su „sistematski ugrožene u ostvarivanju univerzalnih prava na fizički integritet, političke slobode i političko učešće, radna i socijalna prava”. Globalna zdravstvena kriza je samo produbila rodni rascep, dok je već postojeći patrijarhat za vreme epidemije dodatno destabilizovao ženska prava čineći žene podložnijima fizičkoj i ekonomskoj nesigurnosti, otežavajući mobilnost i uslove rada žena, kao i pogoršao prava na zdravlje žena i pristup zdravstvenoj zaštiti. Status žena se posebno pogoršao u zemljama u razvoju i manjinskim zajednicama gde su žene već bile legalno, socijalno i ekonomski marginalizovane. Međutim, kao što Brisk naglašava, podaci pokazuju da su društva s ujednačenim rodnim pravima, kao i ona na čijem čelu su stajale žene, uspešnije reagovala na probleme prouzrokovane kovidom 19 i zaključuje da epidemija neizostavno potvrđuje da su ženska prava ljudska prava, kao i da je i dalje „lično političko”, baš kao i za vreme drugog talasa feminizma. Prema tome, rodna ravnopravnost i feministički (ženski) pristup globalnom upravljanju su rešenje i za pandemijski patrijarhat i za potencijalne buduće probleme u vezi sa ljudskim pravima uopšte.

*Posebne zahvale dugujem Milici Sofinkić i Alenu Bešiću
na brznoj komunikaciji i fantastičnoj saradnji.
Zadovoljstvo je raditi s vama!*